

Raziskovanje kot branje: od natančnega branja razlike do oddaljenega branja razdalje

Jernej Habjan

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana, Slovenija
jernej.habjan@zrc-sazu.si

Kolikor branje umetnostnih literarnih tekstov poteka le še v literarni vedi, je vsaka študija branja tovrstnih tekstov študija literarnovednega, tj. t. i. natančnega branja. To celo v sami literarni vedi zavrača t. i. oddaljeno branje, ki pa s tem omogoča tako branje natančnemu branju nedostopnih nekanoniziranih tekstov kakor novo branje samega kanona.

Ključne besede: primerjalna literarna veda / dekonstrukcija / oddaljeno branje / natančno branje / Moretti, Franco

UDK 82.0

Dandanes nam raziskovalci in raziskovalke literature sporočajo, da ostajajo edini bralci in bralke umetnostnih literarnih tekstov. To običajno navajajo kot argument za sklep, da je treba literarno vedo rekonstruirati.¹ V tem članku nam gre za veliko skromnejši sklep, ki zadeva zgolj problematiko branja (in ki se utegne kot takšen kljub temu dotakniti velike teme rekonstrukcije): če so raziskovalci in raziskovalke literature res edini bralci in bralke literature – in zakaj bi nam to sporočali, če ne bi držalo? –, tedaj je sleherna raziskava branja raziskava raziskovalnega branja. S tega gledišča postane očitno, da je to sporočilo raziskovalk in raziskovalcev, naj bo videti še tako mračno, celo optimistično. Kajti Franco Moretti, dandanes eden najvplivnejših raziskovalcev literature, odkrito spodbuja svoje lastne kolege in kolegice, domnevne edine bralce in bralke, da opustijo branje literarnih tekstov. Moretti tu resda zavrača specifično prakso raziskovalnega branja, tj. t. i. natančno branje kanoničnih tekstov; ker pa se je po njegovem mnenju natančno branje »iz veselega mesteca New Haven razširilo po vsej literarni vedi« (Moretti, »The Slaughterhouse« 208), ima z natančnim branjem v resnici v mislih branje.

S to absolutno negacijo branja marginalizacija tega doseže vrhunec – in s tem dialektični obrat. Nasproti natančnemu branju zahodnega kanona Moretti ne postavlja nebranje, pač pa t. i. oddaljeno branje zgodovine formalne diferenciacije svetovne literature. S pomočjo grafov kvantitativnega zgodovinskega, geografskih zemljevidov in dreves evolucijske biologije konceptualizira čas, prostor in kronotope nekaterih izmed ključnih formalnih elementov, ki naddoločajo tiste žanre, ki naddoločajo zgodovino svetovne literature. Ti t. i. »abstraktni modeli« (Moretti, *Grafi* 44, 51), ki natančno branje nadomestijo z oddaljenim branjem, postanejo konkretne strategije, brž ko jih opazujemo z gledišča, ki obrne spontano pojmovanje razmerja med abstraktnim in konkretnim. Gre za gledišče Heglove logike, ki ga je za zgodovinsko raziskovanje, kakršno zagovarja Moretti, elaboriral Marxov »Uvod« v *Grundrisse*.

Sam Moretti pravi o grafih takole: »[T]ekst *reduciramo* na nekaj elementov in te *abstrahiramo* iz pripovednega toka ter konstruiramo nov, *umetni* predmet, recimo grafe, ki sem jih obravnaval. Z malo sreče bodo ti grafi *več kakor vsota svojih delov*: imeli bodo 'vznikle' kvalitete, ki niso bile vidne na nižji ravni.« (*Grafi* 98). Ko torej pravi, da »se moramo naučiti izmenjevati pomenljiva dejstva o literarni zgodovini prek meja svojih specializiranih niš«, »preden se prepustimo spekulacijam na abstraktnejši ravni« (*Grafi* 31), gre to razumeti kot poziv k premiku od akademsko, institucionalno zamejenih natančnih branj realnih predmetov h konkretizaciji s pomočjo konstituiranja predmeta spoznanja, ki bi premagalo institucionalizirane epistemološke ovire; po takšnem premiku bi namreč »prepuščanje spekulacijam« dejansko ostalo »na abstraktnejši ravni«.

Od tod dialektika oddaljenega branja in naddoločujoča vloga analiziranih elementov, manjših ali večjih kakor tekst. Oglejmo si Morettijevo sklepno, najkompleksnejšo študijo v petletnem nizu poskusov zajetja svetovne literature. Morettijevo evolucijsko drevo rabe postopka polpremega govora (*Grafi* 126–138) lahko beremo kot konkretizacijo Bahtinovega natančnega branja Dostojevskega. Po Bahtinu Dostojevski s pomočjo polpremega govora uprizarja polifonijo gledišč v romanu. Dostojevski naj bi zato bil: dedič sokratskega dialoga in drugih karnevaliziranih žanrov; alternativa sodobniku Tolstoju; in predhodnik romaneskne in družbene polifonije, ki prihaja. Danes bi materialistična analiza tega dolgega trajanja mogla, nasprotno, pokazati: da je ta polifonija že prišla v podobi reakcionarne multikulturene mezalianse karnevala in monofonije (Breznik 81–85); da je med skromnimi predhodniki te združitve ravno monološkost sokratskega dialoga (Barthes 21–22, 45);² in da je eden predhodnikov same tovrstne materialistične analize prav Tolstojeva historiografija infinitezimalnega (Lotman 317; Rancière 50–51).

K takšni analizi lahko pripomore tudi Morettijevo drevo, v senci katerega se zdi Bahtinov Dostojevski precej abstrakten. Moretti zgrabi polpremi govor kot narativizacijo ideološke interpelacije individuov v modernih, buržoaznih družbah. Dostojevski tako postane del zgodovine moderne in ne točka prešitja med domnevno pred-ideološko, karnevalsko preteklostjo in post-ideološko polifonično prihodnostjo.

Sodeč po drevesu, postopek polpremega govora med Jane Austen in Flaubertom ter Zolajem vse bolj odpravi razkorak med likom in pripovedovalcem, med individuum in družbo. Po tej saturaciji oblik razkoraka ta ponovno vznikne, brž ko se postopek preseli v Rusijo Dostojevskega. Ponovno odpravo razkoraka, a tokrat ne brez antagonizma, prinese vrnitev postopka v Evropo, a to pot v Vergov sicilski, politično nekonsolidirani del Evrope. Naposled se lik in pripovedovalec znova ločita vzdolž osi center/periferija, ko evropski visoki modernizem potuji objektivnost buržoazne ideologije, Vargas Llosovi in drugi latinskoameriški »diktatorski romani« pa subjektivnost kompradorskega vodje.

Namesto nepovezanih dekonstrukcionističnih natančnih branj – ki bi se jim povrh vsega Verga ali celo Vargas Llosa bržkone niti ne zdel vreden dekonstrukcije – tako uzremo proces, katerega dialektika se materialno artikulira v geografiji. Postopek polpremega govora je namreč kot moderna ideološka kompromisna tvorba prepoznan in postvarjen v centru svetovnega-sistema 19. stoletja; problematiziran kot tak v modernizirajoči se Rusiji; zgolj delno obnovljen na evropski južni polperiferiji; in nato ponovno relativiziran v izhodiščnem zahodnoevropskem centru in na dotlej inertni latinskoameriški periferiji, pri čemer sta obe področji tedaj, v ameriškem stoletju, že polperiferi. Vendar je oddaljeno branje namenjeno premagovanju razdalj ne le med Jane Austen in Vargas Lloso, temveč tudi med Jane Austen in Amelio Opie, med Vargas Lloso in Davidom Viñasom. Oddaljeno branje ne poskuša (de)konstruirati kanona, pač pa obravnava kanon kot zgolj eno izmed potencialnih zgodovin literature, in sicer kot tisto, ki je zaradi vzrokov, ki tvorijo zakone literarne zgodovine, postala dejanska zgodovina. Kanonizirani teksti so tako prebrani na ozadju neaktualiziranih potencialov, »dolgočasne« inercije form (Moretti, *Atlas* 150). Tako seveda postane zanimiv ne samo »dolgčas«, pač pa – to je nemara še težje doseči – sam kanon, ki nenadoma začne zastavljati nelagodna vprašanja, med katerimi je na primer tole: »Kako se pripovedna forma izkristalizira iz zbirke naključnih, nezrelih in pogosto groznih poskusov?« (Prav tam.)

To je jasno razvidno iz Morettijeve druge osrednje študije, ki uporablja evlucijsko drevo, namreč iz njegove arheologije podžanrov detektivske zgodbe, ki so zaradi Conan Doyleve zmagovite uporabe postopka ključev, *clues*, ostali zgolj potencialni, nekanonizirani podžanri (*Grafi* 116–122;

»The Slaughterhouse« 212–223). Ključi, ki jih je Conan Doyle vpeljal kot znake resnice – ne pa kot znamenja detektivove genialnosti, storilčeve nemoralnosti, tehnološkega napredka, korespondenc s transcendentnim ali pač ničesar inteligibilnega (»The Slaughterhouse« 223 op. 17, 216 op. 10) – so dogodek. Moderno znanost vpeljejo v situacijo žanra, ki je poznala zgolj buržoazni individualizem, moralizem, determinizem, mračnjaštvo ali pač redundantnost. Zato jih kot revolucionaren »skok« (225) prezre Conan Doylova konkurenca – in celo sam Conan Doyle: služijo sižeju, ne pa Conan Doylovemu »mitu o Sherlocku Holmesu« (215). V nasprotju z drogo ali violino ključi niso Holmesov »atribut« (prav tam), fetiški objekt, temveč subjekt predpostavljene vednosti, ki napravi »buržoaznega« (212 op. 7) detektiva za subjekt resnice. Kot takšne jih razberejo zgolj »slepi ustvarjalci in ustvarjalke kanona« (210, 211), Conan Doylu sodobni bralci in bralke, katerih izbira Conan Doyle in ne njegove konkurence je dejanje subjektivacije, zvestoba dogodku. Ta bralska izbira »forme« (211), sižeja, in ne »dolgočasnega« mita lahko tudi pojasni, zakaj lahko Moretti reče, da Conan Doyle »delo redke napake na začetku, ko so problemi enostavni, in pogostejše pozneje, ko so problemi kompleksnejši« (215). Ti bralci in bralke tako igrajo vlogo subjekta predpostavljene vednosti za naslednje bralske generacije, ki berejo (in postopoma kanonizirajo) Conan Doylea zgolj zato, ker naj bi ga brala že prejšnja generacija. V nasprotju s »slepim« bralstvom naslednje generacije izberejo izbiro, ki jo opravi trg, ki ga oblikujejo govorice, »informacijska kaskada« (210–211), sam simbolni Drugi – tj. ne izberejo prvotne izbire, ki jo je opravil formalni »premik paradigme« (215), ki je zaprečil simbolnega Drugega.

Vendar dogodek imenovanja resnice situacije – dogodek uprizoritve »ključne razsežnosti neke zgodovinske preobrazbe«, in sicer »vpliva racionalizacije na pustolovščine« (*Grafi* 167 op. 11) – izdata ne le njegova lastna situacija in postopna kanonizacija, ampak celo znanost. Moretti vztraja, da je motivacija izbire, ki jo je opravilo to »slepo« bralstvo, »slepa pega« (»The Slaughterhouse« 211, 218) ekonomske analize trga kulturnih dobrin in »črna škatla« (*Grafi* 168) samega literarnega zgodovinopisja. »[D]ogodka, ki sproži 'informacijsko kaskado', ni mogoče spoznati.« (»The Slaughterhouse« 211) Neki komentator mu hitro svetuje, naj se opre na kognitivno znanost; Moretti kognitivizma ne izključi (*Grafi* 168), a se sam ne loti tovrstne analize. Zdi se, da Morettijeva praksa ostaja ovrgljiva in s tem znanstvena, prav kolikor ne odgovarja na vprašanje o motivaciji izbire prvega bralstva in se vzdrži kognitivistične ali katere druge racionalizacije dogodka.

Dialektiko enosti in asimetričnosti, zaradi katere je svetovna literatura »ena in neenaka«, (*Grafi* 9), tedaj najučinkoviteje formalizira evlucijsko drevo. Drevesa lahko odkrijejo tako razmerja med na videz nepovezani-

mi aktualnostmi kakor potencialnosti, ki so jih zasenčile aktualnosti. Se pravi, na novo lahko osvetlijo ne samo razmerja med elementi kanona, pač pa tudi periferne literarne forme, ki jih je marginaliziral kanon kot celota. V prvem primeru drevesa rekonstruirajo razvejevanje enot (kakršna je postopek polpremega govora), v drugem pa nasprotni proces (kakršen je poenotenje žanra detektivske zgodbe pod znamenjem postopka ključev). V izhodiščnem predlogu oddaljenega branja sta bila ta procesa resda razdeljena med razvejajočimi se, nacijam podobnimi drevesi in poenotujočimi, trgom podobnimi valovi (22–25); zdi se, da se sredi desetletja ta razlika že reflektira v samo drevo, ki lahko kot takšno formalizira obe vrsti procesov. Toda tega ne gre razumeti kot revizijo pod pritiskom številnih kritik izhodiščnega predloga. Nasprotno, nova drevesa še konkretnije – se pravi, heglovsko in marxovsko kompleksneje – prikažejo dialektiko centra in periferije, ki je pri delu med aktualnostmi, kakršni sta Jane Austen in Vargas Llosa, ali denimo tržni mehanizem, ki obsodi pred-doylovske ključke na zgolj potencialnost. Ta drevesa je še lažje mobilizirati v Morettijevem (25) izhodiščnem boju zoper proučevanje literatur kot samozadostnih nacionalnih in celo lokalnih identitet.

Ta dialektika in iz nje izhajajoča kritika identitetne politike sta glavni tarči omenjenih kritik oddaljenega branja (zgodnjim Moretti odgovarja v *Grafi* 27–40). Z gledišča samih tarč bi lahko kritikam odvrnili, da reproducirajo identitetno politiko priznanja, utemeljeno na nedialektični prisvojitvi Heglove dialektike pripoznanja, *Anerkennung* (Močnik 298–302). Po Heglu je identitetna izjava ($A = A$) nujno pripoznana kot protislovna, saj ukinja razliko med subjektom in predikatom. Predikat, pod katerega se sodobne postpolitične identitetne skupine vpisujejo kot subjekti, se sicer razlikuje od njih, a je postavljen abstraktno, v terminih, ki so sposojeni pri vladajoči ideologiji, ne pa teoretsko proizvedeni. Se pravi, te skupine se identificirajo kot subjekti človekovih pravic in kulturnih življenjskih slogov, ne pa kot pripadniki enega od dveh razredov ali/in spolov. Identificirajo se kot (kulturne, spolne, etnične, verske) identitete, ne pa kot subjekti (razrednega boja in/ali nezavednega). Zato je konstitucija njihove identitete odvisna od priznanja, ki ji ga podeli ideologija, pri kateri si sposojajo svoj predikat.

To ideologijo zastopajo očitki oddaljenemu branju, da jezik obravnava zgolj abstraktno, tj. da zanemara partikularnost slehernega jezika in se zanaša le na filološke študije iz druge roke (napisane v angleškem jeziku: Arac 40). V tem primeru bi dialektičen in ne-identiteten odgovor mogel biti v tem, da se oddaljeno branje zateka k že opravljenim študijam prav zato, da bi moglo njihov predmet, dano lokalno literaturo, artikulirati na ravni predmeta analize svetovne literature in mu tako podeliti dostojanstvo novega spoznavnega predmeta. Oddaljeno branje tvega z branjem

zunajbesedilnih postopkov in žanrov (ter sekundarne literature v angleščini) ravno zato, da ne bi bilo – kakor natančno branje – omejeno na branje (primarne) literature v angleščini.

Strategiji oddaljenega branja mnogi očitajo, da zvjaja posebnost sleherne literature oziroma kulture na njeno mesto v binarnem dispozitivu centra in periferije. A kljub silni navezanosti na sodobno kritično teorijo te kritike ne poskušajo denimo dekonstruirati tega binoma in tako ali drugače pokazati, da to razlikovanje manifestno daje prednost centrom, latentno pa se naslanja na periferije. Nasprotno, te kritike poskušajo zgolj dokazati, da literature in kulture, s katerimi se identificirajo, niso periferne; namesto za dekonstrukcijo kanona se potegujejo za priznanje svojih lokalnih literatur kot vrednih kanonizacije. Se pravi, izraza *center* in *periferija* uporabljajo kot (politično nekorektni) besedi vsakdanje govornice, ne pa kot termina analize svetovnega-sistema, tj. teorije centralnega izkoriščanja periferij. To pa je prav z vidika dekonstrukcionizma nezaslišana napaka, zlasti kolikor vsakdanja govornica reproducira vladajočo ideologijo, v tem primeru politiko (centralnega) priznanja (periferij).

Dekonstrukcionizem je tedaj ne samo to, kar kritike oddaljenega branja zahtevajo, ampak tudi to, pred čimer so ranljive. Pa še to je, kar te kritike zanemarjajo, saj prezrejo Morettijevo lastno dekonstrukcionistično uporabo para center/periferija. Moretti resda začne s trditvijo, da je pohod romana na način prilagajanja zunanjemu vplivu značilen za periferije, spontan pohod pa za centre. Toda to stori le zato, da bi lahko pokazal, da je pravilo prvi primer, ne drugi (*Grafi* 15–16). V resnici Moretti vpelje opozicijo pravilo/izjema in, potem ko jo projicira na binom center/periferija, dobi veliko konkretnije razmerje med periferijo-kot-pravilom in centrom-kot-izjemom. V končni izpeljavi (36–37) pa celo pokaže, da je spontanost ne le izjemna, pač pa neobstoječa, saj je pohod romana zmerom, tudi v centrih, izid kompromisa. S tem implicira, da je specifika centra zgolj v tem, da je ne le izid kompromisa z ekspanzivno formo, ampak tudi sam vir nove ekspanzije. Zaprečenje spontanosti torej ne pelje k relativizmu – razlika med centrom in periferijo ostaja, a ni v genezi elementa (kakršen je pohod romana), temveč v njegovem mestu v sistemu: bistveno ni to, ali je neki element nastal samoniklo, ampak njegov položaj glede na center.

Videti je, da na podobno napačno branje naletimo v primeru Morettijevega izhajanja iz ideje Fredrica Jamesona, da pohod neke forme vselej zahteva kompromis med tujo formo in lokalnim gradivom. Moretti dejansko obravnava to opozicijo kot enega izmed zakonov literarne zgodovine, vendar kritike prezrejo, da opoziciji doda lokalno formo (20). S tem ko trdi, da to formo destabilizira tuja forma, nakaže, da je naddoločena, dvojno vpisana. Kajti lokalno formo kot lokalno določa gradivo, kot formo pa

tuja forma, ta druga določenost pa je naddoločenost, saj tuja forma poleg lokalne forme določa tudi lokalno gradivo, ki tudi samo določa lokalno formo. Lokalna forma je torej zgostitev, simptom asimetričnosti kompromisa: nestabilnost lokalne forme (kakršna je pripovedovalec) uprizarja podrejenost lokalnega in gradiva tujemu in formi (denimo lokalnega lika tujemu sižeju /17 op. 23/).

Kritikam oddaljenega branja torej že njihova tarča ponudi dekonstrukcijo dvojice center/periferija. Še več, ta dekonstrukcija brani lokalne literature, v imenu katerih so te kritike kritične, bolje kakor one same. Ker namreč obravnava te literature kot izkoriščane po centru, vsekakor doseže več kakor preproste zahteve po sprejetju teh literatur v kanon, zahteve, ki ne uvidijo, da kanon sestavljajo natančno teksti, katerih kanonični status se zdi zdravorazumski in je kot tak odvisen od ideološkega in ne znanstvenega priznanja. In sicer gre po Morettiju za ideologijo povprečnega bralca in bralke, tj. – kot prikaže drevo detektivskih ključev – za ideologijo trga: »Kanone ustvarjajo bralci in bralke, ne profesorji in profesorice: akademske izbire so zgolj odmevi procesa, ki poteka povsem zunaj šole, nič drugega niso kakor nejevoljno etiketiranje.« (»The Slaughterhouse« 209)

Ta napad na oddaljeno branje potemtakem še zdaleč ni obramba natančnega branja. In sicer ni obramba ne dekonstrukcionistične ne filološke različice natančnega branja. Desetletje po Morettijevem predlogu oddaljenega branja svetovne literature številni drugi radikalni misleci odvrčajo od natančnega branja v prid historičnemu materializmu, medtem pa komparativistične kritike Morettija kulminirajo denimo v Holquistovi (81) samozadostno jedrnatih odklonitvi oddaljenega branja v imenu jakobsonovske filologije.³ Oddaljeno branje resda zavrača natančno branje, ne pa tudi Jakobsonove poetike. Nasprotno, formalni skoki, ki jih Moretti rekonstruira s pomočjo kvantitativnih analiz »dolgočasnega« dolgega trajanja formalne evolucije, aktivirajo ravno to, čemur bi Roman Jakobson rekel »naravnost na izraz« (Jakobson, »Novejšaja« 305) in pozneje »poetska funkcija jezika«, ki »projicira načelo ekvivalence s selekcijske osi na kombinacijsko os« (Jakobson, »Lingvistika« 160). Spomnimo se dreves: geografsko premeščanje polpremega govora je obravnavano kot sredstvo naravnosti tega postopka na izraz; in ključi so uzrti kot tisto, kar sproži poetsko funkcijo jezika detektivskih zgodb. Jakobsona ne zanemara oddaljeno branje, pač pa sama komparativistična politika priznanja lokalnih kultur, ki kritizira oddaljeno branje.⁴ Moretti (»Style« 154) celo v nedavni izrazito kvantitativni študiji vztraja, da je »formalna analiza [...] tisto, ob čemer se mora izkazati sleherni nov pristop, naj bo kvantitativen, digitalen, evolucionističen ali kakršen koli že«.

Prav to pa je poanta Jakobsonove (ne)slavne šale, da je raziskovanje literature brez formalne analize prav tako naključno kakor aretacija brez

ključev: »[P]redmet literarne znanosti ni literatura, temveč literarnost, tj. tisto, kar napravi neko delo literarno. Literarni zgodovinarji pa so bili do- slej predvsem podobni policistom, ki takrat, ko imajo nalogo, da aretirajo določeno osebo, za vsak primer zaprejo še vse tiste, ki so bili v stanovanju, pa tudi vse one, ki gredo po naključju mimo hiše.« (Jakobson, »Novejšaja« 305) Ravno od te primere se praviloma ograjuje tisti – večinski – del so- dobne literarne vede, ki kritizira tudi oddaljeno branje. Ta dvojna zavrnit- ev postane razumljiva, brž ko se zavemo, da formalna analiza, kakršno prakticirata Jakobson in Moretti, le težka potrди trenutno literarnovedno zagotavljanje, da je ta ali ona lokalna literatura oziroma kultura (običajno tista, ki ji pripada izjavljavec tega zagotavljanja) edinstvena identiteta, ne- odvisna od sleherne svetovno-sistemske naddoločenosti, in samostojna članica kluba svetovnega kanona. V večini primerov teh literarnovednih pozivov po priznanju perifernih tekstov kot pripadajočih svetovnemu ka- nonu pač ni mogoče podkrepiti s formalno analizo teh tekstov.

Lokalna literarna dejstva, ki naj bi ovrгла Morettijev model s centrom in (pol)periferijo ali/in Jakobsonovo definicijo poetske funkcije jezika, nas pripeljejo do sklepne poante: identitetna politika priznanja je epi- stemološka ovira pri razumevanju procesa ovrženja določene teorije. V Althusserjevi (84–87) materialistični epistemologiji je ideologija tista, ki je večna, in ne teorija, in celo v Popperjevi (120, 95–96) liberalni epi- stemologiji je trditev teoretska prav toliko, kolikor jo je mogoče ovreči, po Feyerabendu (23–26, 68–70, 344–345) pa ni teorija nič manj kakor imuna proti ovrženju z dejstvi in ovrgljiva zgolj z močnejšo teorijo. Tako je ovr- gljivost dobra novica za vsako teorijo posebej, ovrženje posamezne teorije pa dobra novica za teorijo nasploh, saj se lahko ovrženje neke teorije zgodi samo kot nastop močnejše, konkretnejše teoretizacije »dejev«. Moč do- ločene teorije narašča sorazmerno z ovrgljivostjo te teorije in doseže ničlo v hipu, ko neka močnejša teorija aktualizira ovrgljivost kot ovrženje. Prav to dialektiko ima v mislih Moretti, ko se strinja s Popperjem, da je »vre- dnost neke teorije sorazmerna z njeno neverjetnostjo« (Moretti, *Signs* 23). Ravno to zanemarjajo kritike oddaljenega branja, ko poskušajo to strategi- jo ovreči s sklicevanjem na dejstva o (domnevno singularnih) partikularnih literarnih in kulturnih identitetah, ne pa na teoretske koncepte.

Negacija centra-kot-spontanosti je odličen primer. Jale Parla (117, 120–121) in Jonathan Arac (38) resda opomnita Morettija, da je celo cen- tralni avtor, kakršen je bil Fielding, priznal Cervantesov vpliv. Toda razlog za to, da Moretti sprejme to kritiko pripisovanja spontanosti literarni evo- luciji v centru sistema, je v tem, da ga spomni na mogočo teoretsko – in ne empirično – kritiko, in sicer na materialistične teorije forme kot kom- promisa (*Grafi* 36, 166).

Če se vrnemo k Althusserju, lahko dodamo, da se verovanje v falsifikacijsko moč dejstev zateka k utajitvi razlike med realnim in spoznavnim predmetom. Že več kot desetletje Moretti opozarja svoje (potencialne) kritike, da je oddaljeno branje namenjeno konceptualizaciji novega spoznavnega predmeta, svetovnega literarnega sistema, in ne preprostem zanikanju partikularnih lokalnih književnosti. In četudi se tako rekoč vsaka kritika oddaljenega branja začne z navedkom Morettijeve izhodiščne teze, da »svetovna literatura ni predmet, ampak *problem*« (Graf 9), se prav vsaka nadaljuje z odvrtnivijo od njegove teorije v imenu domnevnih dejstev o singularnosti lokalnih identitet. Zato ne preseneča, da je moral Moretti to poanto ponoviti celo v nedavni kvantitativni analizi *Hamleta* (»Network«), ki, mimogrede rečeno, razvija – ne pa ovrže – njegovo vse prej kot kvantitativno interpretacijo elizabetinske tragedije (*Signs* 42–82), razvito pred več kot tremi desetletji.

Nekako sredi tega desetletja (kritik) oddaljenega branja pa je Moretti (Graf 163–164, 183) opustil metodološko debato o oddaljenem branju v prid samemu oddaljenemu branju. To je smiselno, kolikor teoretske konstrukcije spoznavnega predmeta ni mogoče naturalizirati, popredmetiti v statično metodo. Zaradi neizbežne konstruiranosti spoznavnega predmeta je sleherna popolnoma metodološka debata pred-teoretska. A zaradi istega razloga je za teorijo konstitutivna debata o teoriji, saj se teoretizacija spoznavnega predmeta ne more verificirati zgolj s pred-teoretskim sklicevanjem na dani realni predmet (razprava o teoretski strategiji je torej že teoretska razprava: Močnik 265–266). Moretti pripiše moč ovrženja zgolj teoriji (in je zato deležen mnogih literarnovednih kritik); zato gre njegovo odklonitev elegantne metodološke debate v imenu prozaične empirične analize (Graf 183) brati kot odklonitev abstraktne ideološke prakse v prid konkretni teoretski praksi konstruiranja spoznavnega predmeta iz realnega predmeta.

Tako lahko naposled reflektiramo svojo lastno prakso komentiranja teorije literarnega svetovnega-sistema. Kolikor nam je uspelo prispevati k teoretski legitimaciji te teorije, smo tudi legitimirali svoje branje teoretskih (ne pa denimo praktičnih) razsežnosti oddaljenega branja literarnega svetovnega-sistema – ta refleksija pa je naši praksi dala status teoretske prakse, prakse, ki se more reflektirati prav v svoji praktični razsežnosti. Poskušali smo pokazati, da se kritike strategije oddaljenega branja še zdaleč ne vračajo k natančnemu branju, pač pa so povsem sodobne, interpelirane v politiko priznanja, ki je vladajoča ideologija sodobnih (pol)periferij družb. Te kritike ne analizirajo te ideologije, pač pa jo reproducirajo. Kot takšne te kritike Morettijeve analize centrov in (pol)periferij vselej že potencialno analizira njihov naslovljenec: brž ko so izjavljene, retroaktivno postanejo

predmet te analize (centralnih in) (pol)periferij. V tem utegne biti naša kritika teh kritik oddaljenega branja tudi že minimalen pozitiven prispevek h kritizirani analizi kulturnih centrov in (pol)periferij.

OPOMBE

¹ Marko Juvan (209; prim. 14, 43–44) pravi v nedavnem poskusu rekonstrukcije literarne vede: »[O] umetnikih nacionalnega jezika so se izobraženci od zadnje tretjine 19. stoletja morali sistematično učiti v šolah, da bi tako akumulirali kulturni kapital in krepili narodno zavest. Toda le redki med njimi [...] so po obdobju, ko so gulili šolske klopi, ostali dejavni svečeniki in častilci literature. [...] Danes pa literatura očitno izgublja ta čar, vedno bolj se zliva v javni diskurz, ki ga zapolnjujejo tiskana in elektronska občila«. Rekonstrukcijo ima v mislih tudi Marjorie Perloff (182), ko v odzivu na poročilo ACLA za leto 1993 govori o dodiplomskih študentih in študentkah, »ki so v osnovni in srednji šoli prebrali bore malo 'visoke' literature«, in o »ukinjanju in zmanjševanju podiplomskih programov«.

² Tudi sam Bahtin (»K pererabotke« 309–310) v nekem trenutku zavzame stališče, da je sokratski dialog monološki.

³ V samozavesti Holquistove kritike lahko razberemo saturacijo starejših kritik oddaljenega branja, ki so jih med drugimi prispevali Gayatri Chakravorty Spivak, Emily Apter in Jonathan Arac. Tako Gayatri Spivak (107–109 op. 1) degradira oddaljeno branje v vir učbenikov, iz katerih naj bi črpalo (in ki naj bi jih naposled dekonstruiralo) natančno branje; Emily Apter (256, 280–281) kljubuje oddaljenemu branju s pomočjo spitzerjevske nadnacionalne filologije; Arac (35) pa ne vidi v oddaljenem branju nič manj kakor primer do globalizacije prijazne teorije, ki zanemarja singularnost jezika in s tem literarne vede.

⁴ To identitetno politiko reproducira celo Holquistova (85, 94) obramba Jakobsona zoper Morettija, ko prikazuje Jakobsona kot zagovornika manjšinskih kultur in demistifikatorja univerzalnih resnic kot zgolj jezikovnih konstrukcij.

LITERATURA

- Althusser, Louis. »Ideologija in ideološki aparati države«. Althusser, *Izbrani spisi*. Prev. Zoja Skušek. Ljubljana: Založba / *cf., 2000. 53–110.
- Apter, Emily. »Global *Translatio*: The 'Invention' of Comparative Literature, Istanbul, 1933«. *Critical Inquiry* 29.2 (2003): 253–281.
- Arac, Jonathan. »Anglo-Globalism?«. *NLR* 16 (2002): 35–45.
- Bahtin, Mihail M. »K pererabotke knigi o Dostoevskom«. Bahtin, *Èstetika slovesnogo tvorčstva*. Ur. Sergej G. Bočarov. Moskva: Iskusstvo, 1979. 308–327.
- Barthes, Roland. »Retorika Starih«. Prev. Rastko Močnik, Barthes, *Retorika Starih; Elementi semiologije*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1990. 7–133.
- Breznik, Maja. »Splošni skepticizem v umetnosti«. *Primerjalna književnost* 33.2 (2010): 75–86.
- Feyerabend, Paul. *Proti metodi*. Prev. Slavko Huzjan. Ljubljana: Studia humanitatis, 1999.
- Holquist, Michael. »Roman Jakobson and Philology«. *Critical Theory in Russia and the West*. Ur. Alastair Renfrew in Galin Tihanov. Abingdon: Routledge, 2010. 81–97.
- Jakobson, Roman. »Lingvistika in poetika«. Prev. Zoja Skušek. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1989. 147–190.

- — —. »Novejšaja ruskskaja poezija«. Jakobson, *Selected Writings V*. Haag: Mouton, 1979. 299–354.
- Juvan, Marko. *Literarna veda v rekonstrukciji*. Ljubljana: LUD Literatura, 2006.
- Lotman, Jurij M. *Znotraj mislečih svetov*. Prev. Urša Zabukovec. Ljubljana: SH, 2006.
- Močnik, Rastko. *Spisi iz humanistike*. Ljubljana: Založba / *cf., 2009.
- Moretti, Franco. *Atlas of the European Novel 1800–1900*. London: Verso, 1998.
- — —. *Grafi, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Prev. Jernej Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis, 2011.
- — —. »Network Theory, Plot Analysis«. *NLR* 68 (2011): 80–102.
- — —. »The Novel: History and Theory«. *NLR* 52 (2008): 111–124.
- — —. *Signs Taken For Wonders*. London: Verso, 2005.
- — —. »The Slaughterhouse of Literature«. *MLQ* 61.1 (2000): 207–227.
- — —. »Style, Inc. Reflections on Seven Thousand Titles (British Novels, 1740-1850)«. *Critical Inquiry* 36.1 (2009): 134–158.
- Parla, Jale. »The Object of Comparison«. *Comparative Literature Studies* 41.1 (2004): 116–125.
- Perloff, Marjorie. »Literature in the Expanded Field«. *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Ur. Charles Bernheimer. Baltimore: The Johns Hopkins UP, 1995. 175–186.
- Popper, Karl R. *Logika znanstvenega odkritja*. Prev. Darja Kroflič. Ljubljana: Studia humanitatis, 1998.
- Rancière, Jacques. *Le Partage du sensible*. Pariz: La Fabrique-Éditions, 2000.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *Death of a Discipline*. New York: Columbia UP, 2003.